

Володимир Кудlach

Персональний каталог Михайла Жука

Вступ

У 2025 році в видавництві «Друк Південь» побачила світ друга, доповнена і розширена редакція персонального каталогу творів Михайла Івановича Жука (1883-1964). Йдеться про видання першої частини посібника, який охоплює 1900-1919 роки – краківський, перший чернігівський та київський періоди. Видан-

ня повноколірне, дизайн його витримано в дусі сецесії (оформлення І. Свістунової). Обсяг – 170 сторінок, а це 230 позицій і понад 260 різножанрових творів митця раннього періоду творчості. У каталог також включено біографічний нарис перших тридцяти трьох років життя видатного художника-літератора. Згадане видання призначене для бібліотек Одеської області та готується в межах реалізації цьогорічної регіональної цільової програми «Бібліотечна та книговидавнича справи», започаткованої Одеською ОДА.

Наступні розділи цієї статті присвячені аналізу посібника в цілому, перша редакція якого з'явилася в форматі онлайн у жовтні 2023 року в період відзначення 140-річчя М.І. Жука [1].

Посібник включає виявлені на сьогодні твори митця, створені протягом півстолітнього відтинку часу – з 1900 до середини 1950-х років.

Ідея персонального каталогу художника-літератора М.І. Жука визріла в стінах Музею сучасного мистецтва Одеси (МСМО), який на сьогодні володіє унікальною колекцією одеських модерністів, і одне з центральних місць у ній посідає творчість саме цього митця. Це показово, навіть закономірно, адже життя художника-літератора останні чотири десятиліття було пов'язане з Одесою, і саме в неофіційних колах цього міста з початку 1970-х воскрес інтерес до напівзабутого майстра.

Спершу йшлося лише про суто корпоративне видання з прицілом на приватні одеські колекції, але моє устремління отримати більш цілісну картину творчого набутку й систематизувати творчу спадщину художника-літератора змінило концептуальні засади посібника. Спільно з ініціаторами ми дійшли згоди розширити науково-пошукове поле цього видання, яке отримало назву «Михайло Жук в музейних та приватних колекціях України» [2]. Згодом каталог було включено до більш масштабного проекту на здобуття гранта Українського культурного фонду – «Михайло Жук – вісник Відродження», який було реалізовано в партнерстві з Національним художнім музеєм України, Одеським літературним музеєм та іншими вітчизняними музейними установами та колекціонерами.

Нагадаю, що у 2023 році культурна громадськість відзначала 140-річчя від дня народження М.І. Жука, тож знаменно, що електронний каталог, як і проєкт в цілому, було присвячено саме цій круглій даті. Було чимало публікацій у пресі, у тому числі й автора цих рядків [3].

Формат, спосіб подачі та обсяг каталогу мене вповні не задовольняв, особливо з огляду на те, що за цей період я отримав доступ до деяких раніше не затребуваних колекцій, також збільшилася документна база. Перша редакція каталогу нині сприймається швидше відправною точкою. На сьогодні значно розширено змістовну частину каталогу (бл. 750 п.), зроблено чимало уточнень та внесено певні зміни в його структуру.

I. Концепція, мета, метод

Концептуально каталог охоплює більшість виявлених та доступних на сьогодні творів живопису, графіки, у тому числі шрифтової, та ілюстрацій, а також керамічних виробів та ескізів до них за авторства М.І. Жука, які систематизовано за хронологією, а в окремих випадках згруповано за видами та жанрами мистецтва.

Посібник включає значну частину літературної спадщини митця, сприйняту через призму графічного оформлення, деякі архівні матеріали, які первісно знаходились в його домашньому зібранні (автобіографії, дарунки – твори живопису та керамічні вироби, особисті речі тощо). Особливістю каталогу є велика кількість приміток (понад 100) з коментарями,

Михайло Жук у робітні. 1910 р.

у тому числі з посиланнями на обставини створення чи придбання творів, які значно конкретизують та збагачують його змістовну частину.

Головна мета дослідження – дати максимально повне уявлення про наявні в Україні та частково за кордоном музейні та приватні колекції творів художника, а також на основі доступних артефактів вибудувати творчо-хронологічну лінію його зацікавлень, досягнень і еволюції. Бралися до уваги зміна техніки, тематики, стилістики, звернення до тих чи інших видів та жанрів мистецтва. Акцент зроблено на живописі, станковій та книжковій графіці, художній кераміці. Це дозволяє прослідкувати генезу творчості митця, заглянути в його творчу лабораторію. Власне, у цій частині мета і концепція тісно пов'язані. Не в останню чергу мотивувала й необхідність обліку культурних цінностей в умовах війни.

Щодо методу, то відбувалося поєднання підходів як аналітичних, раціональних з опорою на документально підтверджені факти, так і допоміжних – інтуїтивних чи візуально-порівняльних, які ґрунтуються на моєму досвіді мистецтвознавця і художника. Поряд з методом систематизації за хронологічним, видовим та тематичним принципами важливе місце відведено повноті та уніфікації опису.

Мета визначила й деякі особливості методу дослідження: максимально використовувати наявну документну базу, найперше – фотографії, чимало з яких зроблені самим художником.

Звичайно, якість відтворених робіт на світлинах не завжди висока, але якщо втрачений оригінал, то, на моє переконання, дослідник не має права ігнорувати подібні відбитки, не включити їх у науковий обіг. Щодо назв, то перевага віддається авторським або пізнішим, зазначеним у каталогах. Якщо такі відсутні, то автору персонального каталогу правомірно давати власні, що надалі полегшить їхню ідентифікацію. Наприклад, атрибуція флористичних творів здебільшого однотипна – «квітка», «квіти». Тому важливе аранжування квітів за назвою чи групою, що конкретизує твір.

Це ж стосується й портретів, значну частину яких не персоналізовано, а назви так само мають умовний характер. Відомо,

Працівники Чернігівського міського статистичного бюро. Оточення Коцюбинських

що Михайло Жук як особа некон'юнктурна майже не створював замовних портретів, зображуючи переважно людей близького кола. Наприклад, у перший чернігівський період це майже виключно особи, з якими контактував автор: люди з оточення М.М. Коцюбинського, члени «Просвіти», літературного гуртка, службовці Чернігівського земства чи члени родини художника.

У тих випадках, коли твір у різних каталогах має різні назви, вони подаються після авторських у напівкруглих дужках, нові привласнені – у квадратних.

II. Джерельна база

Науковою базою даного дослідження стали архівні матеріали, особова справа [4] та автобіографії М.І. Жука [5], а також праці дослідників і популяризаторів його творчості на різних історичних етапах, переважно з Одеси, Києва та Харкова: Юхима Михайліва [6], Сергія Лущика [7], Сергія Шевельова, Івана Козирода [5], Ольги Лагутенко [9], Олени Яворської [10], Людмили Соколюк [11] та ін. До базових слід віднести каталоги та альбоми творів М.І. Жука, підготовлені ОХМ (1977) [12], ОННБ (1993) [13], ОЛМ (1983, 1994, 2013) [14], галереями «Нью-Арт» (Київ, 2011) [15] та «Квартира № 10» (Одеса, 2012) [16], каталог особистого зібрання В. Лісничого (Одеса) та інші видання.

Список використаної літератури складає більше ніж 100 позицій первинних та вторинних джерел: каталоги, архівні документи М.І. Жука, монографії, альбоми, статті в енциклопедичних виданнях та періодиці проміжку від початку 1900-х до 2024 року включно, тобто більше ніж за 120 років. Важливі також останні публікації, в яких оприлюднено маловідомі факти. Таких джерел значно більше, але далеко не всі є оригінальними та часто повторюють загальновідомі факти. Критично слід ставитися навіть до свідчень самого М. Жука. Наприклад, особова справа, яка зберігається в ООО НСХУ, заповнювалася в умовах цензури та самоцензури (зокрема щодо володіння іноземними мовами). Є низка сумнівних фактів у його спогадах, наприклад, про період навчання в школі М.І. Мурашка, які сприймаються як дежавю чи, швидше – художній спосіб. Наприклад, епізод уявного спілкування з М.М. Ге в 1896 році, який, зазначу, помер кількома роками раніше, ще до вступу Жука до цього закладу.

Чимало неточностей і в датуванні та щодо техніки виконання надibuємо в альбомі Козирода – Шевельова (1987), який підданий жорсткій критиці в рецензії Лущика – Максим'юка (1989) [17]. Те ж стосується й пізніших видань. Адже наукове осягнення творчості такої масштабної постаті, як М.І. Жук, – це тривалий процес. Я також буду вдячний за конструктивну критику, основанийу на переконливих фактах і знанні матеріалу.

Що стосується наповненості каталогу, то всього охоплено 48 колекцій (26 приватних і 22 музейні) та 99 виставок, як міжнародних чи загальноукраїнських, так і регіональних (35 прижиттєвих і 64 ретроспекції до 2024 року включно).

Надзвичайно плідними були контакти з провідними науковцями, колекціонерами та нащадками художника – Тарасом Максим'юком, Оленою Яворською, Віталієм Лісничим, Наталією Ловейко-Жук, світлої пам'яті Іваном Козиродом (Одеса). Ціную внесок Людмили Федько (Чернігів), Олени Кашуби-Вольвач, Антона та Євгена Маркових (Київ), Юлії Мартиненко (Запоріжжя), Лариси Кравченко (Вінниця). Окрема подяка за сприяння працівникам ОННБ: Ользі Барковській, Наталії Майданюк, Ірині Шелестович, Ірині Свістунівій, Наталії Дибі, Олександрі Делі, а також Дарині Гармидер (ОЛМ), працівникам ЧОХМ. На нинішньому етапі – працівникам Меморіального музею М. Коцюбинського у Вінниці, Музею М.С. Грушевського у Львові, літературознавцям Сергію Гальченку та Олесю Федоруку (Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України), дирекції та працівникам Музею образотворчих мистецтв ім. О.М. Білого (Чорноморськ). У період підготовки всеукраїнської конференції з міжнародною участю, присвяченій М.І. Жуку (вересень 2024) [18], плідними були контакти з працівником аукціону «Tessier Sarrou» Іриною Жваник (Париж, Франція).

Нижче подається повний перелік музейних установ та імена окремих колекціонерів, які на різних етапах володіли чи володіють творами Михайла Івановича Жука.

Музеї. Вінницький літературно-меморіальний музей Михайла Коцюбинського; Державний меморіальний музей Михайла Грушевського у Львові; Дніпровський художній музей; Запорізький обласний художній музей; Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України; Музей книги і друкарства України; Музей сучасного мистецтва Одеси; Музей образотворчих мистецтв імені О.М. Білого, Чорноморськ; Музей «Духовні скарби України», Київ; Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького; Національний музей літератури України; Національний музей Тараса Шевченка; Національний музей українського народного декоративного мистецтва; Національний ху-

дожній музей України; Одеський літературний музей; Одеська національна наукова бібліотека; Одеський національний художній музей; Одеський Музей-будинок імені М.К. Реріха; Херсонський обласний художній музей імені Олексія Шовкуненка; Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського; Чернігівський обласний історичний музей імені Василя Тарновського; Чернігівський обласний художній музей імені Григорія Галагана.

Колекціонери. Назву, перш за все, імена тих, хто був піонером справи та чий внесок у справу збереження і вивчення спадку Михайла Жука є беззаперечним: Барладяну Василь Володимирович, Одеса; Беккерман Ілля Ілліч, Одеса – Нью-Йорк (Україна – США); Баттервік Джеймс, Лондон (Великобританія); Беляков Микола Михайлович, Одеса; Вітрук Володимир, Львів; Володін Іван Іванович, Одеса; Голубовський Євген Мойсейович, Одеса; Козирод Іван Іванович, Одеса; Лемик Ярослав Андрійович, Львів; Лісничий Віталій Антонович, Одеса; Лущик Сергій Зенонович, Одеса; Марков Олександр Маратович, Київ; Максим'юк Тарас Іванович, Одеса; Фурдигайло Людмила Іванівна, Одеса; Шевельов Сергій Сергійович, Одеса. Усього ж, як було сказано, посібник включає 26 прізвищ відомих на сьогодні власників творів митця, і цей перелік далеко не повний.

III. Структура і атрибуція

Каталог містить:

1. Вступну статтю (укр., англ.).
2. Хронологію життя і творчості з акцентом на знакових подіях і особистих знайомствах, які відіграли помітну роль в житті художника.
3. Список і коротку довідку про відомих колекціонерів (див. вище).
4. Список скорочень.
5. Окремим списком подаються скорочення назв каталогів, списки використаної літератури та виставок.

6. Змістовну частину з семи пунктів, розміщених за хронологічно-видовим принципом:

- ч. 1. 1900-1916. Краківський і 1-й чернігівський періоди (190 п.);
- ч. 2. 1917-1919. Київський період (1916-1919) (52 п.);
- ч. 3. 1919-1025. 2-й чернігівський період (103 п.);
- ч. 4. 1925-1964. Одеський період (живопис, графіка) (169 п.);
- ч. 5. Книжкова та журнальна графіка (105 п.);
- ч. 6. Кераміка та ескізи (101 п.);
- ч. 7. З особистого архіву М.І. Жука (1905-1964).

Як видно з наведених даних, деякі розділи можуть претендувати на окреме каталогізоване видання.

У додатку, як вже сказано вище, наведено перелік виставок за участі М.І. Жука як прижиттєвих, так і ретроспективних, а також список використаної літератури, у тому числі останні публікації у зв'язку з відзначенням 140-річчя художника-літератора. Як доповнення буде включено також фотоальбом, список і стислу довідку про колекціонерів, біографічний нарис М.І. Жука.

Атрибуція передбачає фоторепродукцію твору та розширений опис за такими параметрами:

1. Назва твору, рік і місце створення, примітки, додаткові автентичні ознаки.
2. Матеріал та техніка виконання. Розміри в сантиметрах; у випадку полів, наприклад, у гравюрі – градація розмірів від більшого до меншого (паспарту/аркуш/відбиток).
3. Власність, у тому числі інвентарний номер та провенанс.
4. Перелік виставок.
5. Відтворення, у тому числі згадки та опис в літературі.

IV. Новий контент каталогу

Подібна масштабна робота над посібником вимагає широких контактів, постійної комунікації, що потенційно таїть чимало евристичних моментів. Плідним було спілкування з НХМУ, зокрема з пані генеральною директоркою Юлією Литвинець, якій я вдячний за цінну світлину з архіву музею експозиції творів М.І. Жука з 1-ї української артистичної виставки в Миському музеї (1911).

Фотооб'єктив охопив 16 з 20 представлених картин митця (поряд, на боковій стіні, видно твори Олени Кульчицької). На світліні ми впізнаємо доволі відомі твори, як «Автопортрет» (диптих) 1908 року (зб. В. Лісничого), знаменитий пастельний портрет М. Коцюбинського 1907 року (ЧЛММЗК), «Портрет гуцула» 1909 року (зб. родини Маркових), «Жіночий портрет» 1911 року з ОНХМ, до якого ми ще повернемося, а також «Панно» [«Небо і зорі»] 1907 року (гол. В. Мороховського).

Певне просування щодо визначення іконографії «Жіночого портрета» стало можливим завдяки фотографії членів статистичної комісії Чернігівського земства (орієнтовно 1904-1908 рр.), застосування методу усічення.

Тут же один із трьох прижиттєвих портретів Іллі Людвіговича Шрага (1911), відомого громадського і політичного діяча (існує також більш пізній графічний портрет І. Шрага, виконаний у 1928 році, тобто після смерті портретованого, очевидно за фотографією чи ранніми замальовками. У каталозі цей пастельний та доволі мальовничий твір вперше відтворено в кольорі (обидва – приват. зб., Одеса, раніше кол. С. Лущика). М. Жук цінував цю роботу, яку було відтворено в комплекті п'яти монохромних листівок, надрукованих кооперативним видавництвом «Вернигора» у 1918 році («Біле і чорне», «Казка», «Портрет М. Коцюбинського» та ін.).

Зацікавлення також викликають два портрети малолітніх доньок М. Коцюбинського 1905 року, які відомі тільки з фотографії (ЧЛММЗК). Вищезгадана світлина допомогла в атрибуції з долею вірогідності деяких інших творів Жука раннього періоду творчості з-поміж представлених на виставці. У деяких моментах вона спірна, але це аванс для подальших досліджень. В таких випадках у каталозі біля назви твору ставиться знак запитання.

Серед ранніх творів Михайла Івановича, особливо періоду національних змагань 1917-1920 років, які на сьогодні вважалися втраченими, була серія портретів українських письменників і літераторів, членів об'єднання «Музагет» для першого випуску однойменного часопису – П. Тичини, Д. Загула та Ю. Меженка. Для другого числа часопису, який так і не побачив світ, маємо портрети Л. Курбаса, В. Ярошенка та О. Слісаренка, які, на щастя, збереглися. Так от, нещодавно завдяки контактам ОЛМ з архівістом

Сергієм Гальченком (Ін-т літ. НАНУ) виявлено портрет Юрія Меженка, який потрапив до його фонду з архівом літературознавця Федора Сарани. Фотографію цього твору мені передав нинішній директор інституту Олесь Федорук (на відміну від інших у цій серії, в згаданому крім італійського олівця використано туш). Первісно ці портрети перебували у приватній колекції видавця і прозаїка Павла Івановича Коменданта (1892-1960). Це наводить на думку, що, можливо, й перші два портрети могли загубитися в архівах.

Як уже сказано, новий імпульс щодо розширення змістовної частини каталогу у 2023-2024 роки уможливив прямий контакт з колекціонером, який побажав залишитися невідомим. Мова про рідкісні твори з колишньої колекції С.З. Лущика (65 од. зб.). Про один з них – «Портрет І.Л. Шрага» – вже йшлося вище. Хотілось би звернути увагу на ще один твір – «Дівочий портрет» 1918 року, створений у київський період, – рідкісний за красою та поетичністю, що стилістично поєднував ар-деко та променизм. Поряд із портретами пані Маркс чи Наталії Ужвій, портретами дружини раннього періоду творчості це один із кращих жіночих образів у творчому спадку М.І. Жука. Низка панно з цієї колекції теж не відтворювалася, хіба що декоративне панно «Троянди» (1932), яке було репродуковане свого часу С.З. Лущиком в часописі «Україна» (1988). Саме в цій колекції

Портрет Юрія Меженка. 1919 р.

виявлено теку офортів із серії видатних діячів української культури XVIII-XIX ст. (1932), яку безпідставно приписували різним власникам, у тому числі ОЛМ.

Серед мало відтворюваних робіт Михайла Жука варто назвати ранній символістський твір «Дівчина з вогненною короною» (1900-ті) з НХМУ та пізнішу графічну роботу «Мури. Вінниця» (1920-ті), ВЛММК.

Серед новинок – багато творів декоративно-прикладного мистецтва, що є великою удачею. В анкеті особової справи М.І. Жука згадується більш як 200 творів кераміки та порцеляни. На жаль, значну частину з них втрачено. Ця сфера діяльності Михайла Івановича нині найменше вивчена. Варто згадати дослідження Ольги Школьної (Київ) [19], Олени Жернової (Одеса) [20] та окремі публікації Євгена Маркова (Київ). Каталог доповнений також одиничними зразками виробів керамічної майстерні ОДХУ. Зацікавлення викликають примірники, що виявлені в зібраннях Н. Ловейко-Жук, родини Гармидер та МОМ імені О.М. Білого (Чорноморськ). Останній нещодавно провів рідкісну ретроспективу кераміки та порцеляни цього автора. Цей розділ доповнюють ескізи до керамічних розписів зі збірок Олени Яворської, ОБМ імені М.К. Реріха.

Деякі втрачені роботи Михайла Жука виявлені завдяки авторським негативам з використанням срібної емульсії, що раніше перебували в родинному зібранні Жуків. Нині володіє цими артефактами ЧЛММЗК, який показав їх торік на виставці «І пензлем, і пером: виставка до 140-річчя М.І. Жука». Серед іншого надзвичайно рідкісний портрет Марка Вороного, сина відомого поета, та портрет Ірини Михайлівни Коцюбинської, про які мова піде нижче.

VI. Уточнення іконографії

Серед виявлених ранніх робіт Михайла Жука особливу увагу привертає сецесійна пастель «Сум» (1902), що створена не без впливу С. Виспянського – автора психологічних портретів. Картина створена «в дусі часу», і щодо мотиву й проблематики викликає асоціації з пізніше написаним полотном угорського «набіста» Й. Ріппл-Ронаї («Мій батько і дядько Піачек за червоним вином»,

1907). Цілком імовірно, що дана робота Жука, як і твір «Дівчинка в кріселку» (1902), експонувалася на «Осінньому салоні» в Кракові в 1903 році. Нині ця рідкісна робота Жука учнівського періоду, закуплена свого часу М.С. Грушевським за доволі високу ціну (200 крон) на львівській виставці української штуки та артистичного промислу (1905), перебуває в одній приватній київській колекції. Принаймні вона експонувалася під час виставки творів з приватних збірок у Брей Клубі (Київ) у 2018 р.

Вже говорилося про роль фотографій в ідентифікації, наприклад, портретованих осіб, а також методу вилучення/виключення переконливих одиниць інформації. Знову повернімося до світлини з експозиції артистичної виставки 1911-1912 років у міському музеї Києва. Згідно з каталогом на ній дитяче зображення – «Портрет Ю.-Г. К.» (Юрія-Георгія Коцюбинського). На момент знайомства М. Жука з М. Коцюбинським старшому сину письменника Юрію ішов дев'ятий рік. З двох портретів хлопчиків криптоніму «Ю.-Г. К.» найбільше відповідає саме портрет старшої за віком дитини. В галереї портретів, створених у цей час, зображено коло людей, близьких до Коцюбинських. Маємо ще три портрети, криптоніми яких містять спільну літеру «В» – «Портрет

В. В.», «Портрет Юрка В.» та «М. В. В.», – можливо, представників одного сімейства. Більш упевнено можна було б стверджувати, якби мали фотографію ще чотирьох відсутніх творів цієї експозиції.

До таких теоретично міг би належати й «Жіночий портрет» 1911 року з ОНХМ, про який згадували вище. Принаймні світлина членів статистичної комісії Чернігівської губради, припустимо 1904-1908 років (часи перебування М. Вороного в цьому місті), дає підстави шукати портретовану

Марко Вороний. 1924 р.

саме серед людей, близьких до родини Коцюбинських.

Вважається, що як портретист Михайло Жук помітно заявив про себе у 1903-1905 роках серією портретів представників української культури – І. Нечуй-Левицького, М. Лисенка, П. Саксаганського, М. Старицького, Б. Лепкого та М. Біляшівського. Крім двох останніх місцеперебування інших портретів і навіть сама їх іконографія до недавнього часу були невідомі. Певний успіх спіткав нас цьогогоріч завдяки виявленій О. Бірштейном фотокопії в архіві журналіста Г. Бурда та невдовзі оприлюдненій О. Яворською. Архів містив й інші артефакти, наприклад фотографію графічного портрета «художниці Павловської» – можливо, однопрізвищниці дружини художника Анастасії Павловської. Іконографічний ряд зображень Павловської продовжує олійний портрет з ЧОХМ ім. Г. Галагана.

Робота над каталогом також потребувала більш точного визначення іконографії членів родини Михайла Жука. У творчому спадку митця багато зображень дружини без підпису, як, наприклад, «Портрет невідомої» (1900-ті)

Портрет художниці Павловської.
Початок 1900-х років. З архіву Г. Бурда

з колекції Т. Максим'юка, місцеперебування портрету на сьогодні не відоме. Востаннє мені доводилося бачити цю роботу під час виставки «Твори М.І. Жука з колекції Т. Максим'юка», яка проходила в Одеському музеї Блещунова у 2015 році.

На окрему увагу заслуговують портрети синів художника, які в більшості випадків не конкретизуються, або їхня ідентифікація викликає сумніви. Відомо принаймні сім портретів, шість з яких дитячі. Визначити чи хоча б наблизитися до більш точного датування деяких з них допомогли прижиттєві фотографії, а також уточнення дат написання і народження портретованих, наданих онукою художника Н.Г. Ловейко-Жук. Згідно з цими даними роки життя Миколи: 30.10.1909 – 15.02.1982; Георгія: 28.03.1911 – 12.05.1984.

Сьогодні з достатньою впевненістю можемо сказати, що часто відтворювані дитячі портрети синів М.І. Жука, створені у 1914 і 1915 роках, це у першому випадку портрет старшого сина Ми-

коли у віці п'яти років, у другому – чотирирічного молодшого сина Георгія (Юрка). Ці роботи нині в колекції родини Маркових (Київ). Існує два варіанти останнього з названих портретів – натурний і стилізований, обидва в змішаній техніці. Стилізований портрет молодшого сина є на сайті британського артдилера і колекціонера Джеймса Баттервіка з провенансом «приватна колекція, Англія» [21].

Щодо помилкової атрибуції у визначенні іконографії обох синів, допущеної укладачами каталогу 2011 року [22], то вона згодом перекочувала в деякі інші видання монографічного плану. Допомагає

Портрет дружини. 1910-ті роки

Микола. 1914 р.

Георгій. 1915 р. Приватне зібрання. Лондон

Жіночий портрет. 1901 р.

Г.Ф. Цомакіон. 1935 р. Зібрання В. Лісничого

Люся. 1904 р.

Дівчина з короною з вогню

Дівочий портрет. 1901 р.

Жіночий портрет. 1911 р.

А.Г. Павловська з синами Миколою та Георгієм. 1915 р.

атрибутувати ці графічні портрети сімейна фотографія 1915 року (ЧЛММЗК), на якій зафіксовано А.Г. Павловську з двома малолітніми синами. Як зазначила онука художника Наталія Ловейко-Жук, зліва від нас старший син Микола, справа, зі світлим і хвилястим волоссям, – її майбутній батько Георгій.

Дискусійним є датування іншого портрету з НХМУ – зображення одного з синів Михайла Івановича, але вже дещо старшого віку. На задньому плані в композицію включено вікно з осіннім краєвидом. У першому прижиттєвому альбомному виданні про М. Жука за авторства Юхима Михайліва (Харків, 1930) даний портрет датований 1925 роком [23]. Цієї ж дати дотримується і мистецтвознавець Людмила Соколюк [24]. Згідно з даними НХМУ портрет створено в 1920 році. У першій редакції онлайн-каталогу наведено обидві дати – 1920 і 1925 роки [25]. Судячи з віку зображеного, це молодший син художника Георгій. Тож у питанні іконографії та датуванні я більше схильюся до атрибуції НХМУ. Як правило, Михайло Жук подавав на виставки майже виключно свої нові роботи. Вперше цю картину зафіксовано на виставці

АХЧУ в 1927 році [26]. Однак ми не володіємо вповні інформацією щодо більш ранніх виставок радянської доби, адже з 1919 по 1926 роки каталогів виставок за участі М. Жука поки що не виявлено.

У перебігу опрацювання колекції з МСМО я звернув увагу на композиційний начерк до відомого панно «Ранок» з НХМУ. Сама картина, яку востаннє ми бачили торік у Львові, менш популярна, ніж її ескізний варіант, теж з НХМУ, чия «біографія» більш презентабельна. Начерк з одеського музею (раніше зб. Т. Максим'юка) цікавий на рівні пошуку ідеї та композиції майбутнього панно.

Серед рідкісних видань літературних творів М.І. Жука, відкритих у процесі роботи як результат співпраці з іншими дослідниками та колекціонерами, слід назвати першу з казок М.І. Жука «Ох», яка побачила світ в одному з діаспорних видавництв Торонто на початку 1910-х. Про цю знахідку мені повідомила завідувачка науково-експозиційного відділу ОЛМ Олена Яворська. Книжка популяризувалася «Просвітою» Торонто, а оприлюднений примірник раніше перебував у колекції канадського бібліофіла Івана Лучкова. У 1983 році книжки з його збірки були представлені на виставці в Торонтському університеті під час конференції «Досвід. Українські біженці після Другої світової війни». У нас примірник книжки не так давно з'явився на сайті інтернет-аукціону «Violity».

Ще один жіночий образ як знак часу – зображено молодицю з короткою стрижкою, виразними великими рисами обличчя, енергійним розворотом фігури, що характеризує незалежну натуру, – «Жіночий портрет» (1924). Вперше героїня картини привернула мою увагу на знімку з колекції Віталія Лісничого. Чорно-біла світлина (як і з портрета актриси Олімпії Добровольської з цієї ж колекції), очевидно, зроблена самим художником. Неякісне, занадто контрастне зображення, чорнота, а від того надмірна графічність фотографії робили риси її обличчя занадто важкими, чоловікоподібними. Жодної інформації про цей портрет не було. Судячи з доволі екстравагантної зовнішності зображеної та стилістичної близькості до портретів середини 1920-х в стилі ар-деко, можна було припустити, що зображена саме актриса. Мої контакти з колекціонерами Антоном Марковим і Анною Голубовською розширили відомості про цю роботу, дозволили віднайти її кольоровий еквівалент – і тоді портрет засяяв в усій своїй жіночості.

Наступний етап: ідентифікація особи стала можливою завдяки тогорічній виставці негативів творів М. Жука в ЧЛММЗК, де він подається як портрет доньки М.М. Коцюбинського Ірини Михайлівни. Хоча місце перебування оригіналу поки що невідоме, це вже велика удача. Останній раз одесити бачили цей твір на виставці в арт-галереї «Ліберті» у 1999 році, кияни – в Брей Арт Клубі орієнтовно у 2018 році.

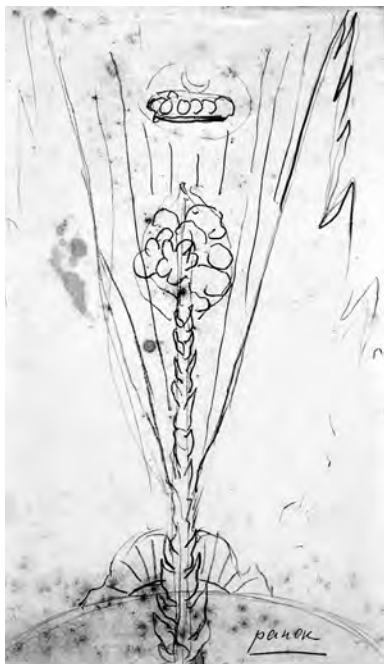
Доволі довга історія щодо ідентифікації «Чоловічого портрета» (1935). Свого часу Тарас Максим'юк висловив припущення, що це зображення Хоми

І.М. Коцюбинська

Коцюбинського, брата відомого письменника. Як стало відомо, нинішній власник твору Віталій Лісничий свого часу листувався з Іриною Коцюбинською, яка не змогла однозначно ідентифікувати портретованого, однак висловлювала певний сумнів, що це зображення її дядька. Дійсно, деяка схожість типажу з Хомою Михайловичем наявна. Певний час я схилився до цієї версії, поки завдяки нещодавно виявленій Євгеном Марковим світліні ми остаточно не переконалися, що зображено зовсім іншу особу – на той час одеського лікаря і художника-аматора Георгія Федоровича Цомакіона (1884-1939), чоловіка художниці Марфи Вікторівни Цомакіон. Принагідно зазначу, що в 1930 році, тобто за рік до арешту М. Жука, органи НКВС піддали репресіям його брата Бориса та племінника Георгія Цомакіона.

Нещодавно на нас чекав ще один сюрприз: переглядаючи свою колекцію, Тарас Максим'юк випадково виявив зовсім невідомий ескіз панно із зображенням стеблин і цвіту конюшини (1903), створений у період навчання Михайла Жука в Краківській академії. До цього ж періоду належить ілюмінована гравюра під

Ранок. Лілея. Ескіз

умовною назвою «Цвіт яблуні» (1903) з колекції родини Понмарчуків. Вона відтворена в першому цьогорічному випуску часопису «Антиквар». Нема сумніву, що це варіант «Яблуневої гілки», створеної того ж року в Рижанівці й подарованої автором Марії Сильвестрівні Грушевській дещо пізніше, в 1909 році. На полях малюнку вказані рік і місце створення, як це притаманно й іншим малюнкам, наприклад з колекції І. Козирода («За станком. Рижанівка», 1902). Існує близько десятка творів, виконаних художником у період 1902-1903 років з позначенням «Рижанівка».

Один із краших дитячих портретів Жука періоду закінчення ним Краківської академії – портрет «Люся». Він створений у 1904 році, швидше

за все в Києві (де на той час відбулася перша персональна виставка М. Жука в Міському музеї, влаштована М. Біляшівським). Враховуючи наближеність художника до родини Грушевських – свого часу відомих меценатів, я припустив, що портретованою могла бути племінниця Михайла Сергійовича Ольга/Люся Шамрай, якій на момент написання портрета було неповних сім років. Грушевські любили давати своїм дітям пестливо-жартівливі прізвиська. Так, доньку Катерину вони кликали Кулюнею. На цю думку мене навів факт перебування в київському домі Грушевських (де містилася майстерня Василя Кричевського) художника Анатолія Петрицького. Першу дружину молодого футуриста Ольгу Шамрай в сім'ї звали «Люся». Виявлені архівні фотографії дівчинки не залишили сумнів щодо правдивості цього припущення [27].

Даний портрет з приватної збірки відтворено в монографії Л.Д. Соколюк (2018). У 2008 році портрет фігурував на аукціоні «Bonhams» (Лондон, Великобританія) і потрапив до приватної колекції в Каліфорнії (США), а нещодавно знову з'явився на одному з київських аукціонів.

На завершення хочу зробити акцент на центральному у творчості М.І. Жука і найбільш показовому для українського символізму початку ХХ ст. творі «Біле і чорне» (1912-1914) як прикладі повноти атрибуції – найперше, що стосується презентацій на виставках та відтворенні. Хоча щодо останнього, то не впевнений у вичерпності, адже твір дуже презентаційний і популярний. Завдяки співпраці з колишнім власником Т.І. Максим'юком та моїм подальшим пошукам вдалося зібрати інформацію про перебування панно на всіх без винятку виставках, починаючи з 1914 року і до тогорічних, зокрема у Відні й Братиславі (всього 32 виставки). Те саме стосується й відтворення (щонайменше в десяти виданнях) – наприклад, останнє у вже згаданому спецвипуску часопису «Антиквар».

Висновок

Каталог за своїм характером є синтетичним продуктом, який у стислому вигляді зберігає величезний масив інформації та є свого роду квінтесенцією творчих пошуків майстра. В моральному плані складання каталогу творів – це й спроба захистити художника, його авторське право. Таке цілком актуально з огляду на появу підробок, які вряди-годи з'являються на аукціонах. Можливо, висловлю спірну думку, але якщо працівник аукціону захищає як свого клієнта, так і автора твору, то мистецтвознавець завжди на боці останнього.

На кожному етапі культурного розвитку звернення до такої багатогранної особистості, як Михайло Іванович Жук, поглиблене вивчення його біографії та творчості – це не тільки ключ до глибшого розуміння мистецтва першої половини ХХ століття, зв'язків української штуки з європейською, але й можливість збагнути феномен одного з найбільш яскравих митців відшумілої епохи. Перед мистецтвознавцями нині постала нагальна проблема

перегляду ролі й місця М.І. Жука в історії українського мистецтва ХХ століття, де він мусить зайняти свою достойну нішу [28].

Зрештою вихід каталогу – це й цеглина у фундамент якщо не нової дослідницької школи, то принаймні певного мистецтвознавчого спрямування, пов'язаного з цією особистістю.

Примітки

1. Кудlach В.А. На орбіті Михайла Жука [про роботу над каталогом] // Антиквар [спецвипуск]. – 2024, № 1, с. 76-85.
2. Твори Михайла Жука в музейних та приватних колекціях України: онлайн-каталог [Електронний ресурс]: / Авт.-упоряд. В.А. Кудlach // Офіц. сайт МСМО (Події / «Михайло Жук – вісник Відродження»). – Режим доступу: <https://msio.com.ua/katalogjuk/>
3. Кудlach В. Михайло Жук: на перетині епох // Камертон: альманах / упоряд. М. Забуранна. – Одеса, 2024. Вип. 1, с. 302-321;
- Кудlach В.А. Подорож до Михайла Жука [проект «Михайло Жук – вісник Відродження»] // Чорномор. новини. 2023, 21 верес. Режим доступу: <https://chornomorka.com/archive/22464/a-17022.html>
4. ООУ НСХУ, ф. 5, оп. 1, арк. 11 [Особова справа М.І. Жука, 1945-1964; надійшла з ДАОО].
5. Кудlach В.А. В тіні минулого [особова справа М. Жука] // Чорномор. новини. 2022, 29-31 груд., с. 3. – Режим доступу: <https://chornomorka.com/archive/22424-22425/a-16502.html>
6. Жук М. Воспоминания // Дерибасовская – Ришельевская. – Одесса, 2022, № 89, с. 304-316: ил.
- Спогади Михайла Жука про навчання у Київській школі Миколи Івановича Мурашка (Одеса, 1951-1952) / Підготовка до друку, вступ. слово, ком. О. Єрмоленко, Н. Суспи // Сіверський літопис. – 2010. № 4-5, с. 202-225. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/24698/14-Yermolenko.pdf?sequence=1>
7. Михайлів Ю. Михайло Жук. Українське малярство. – Харків: Рух, 1930. – 31 с. [38 с. іл.]. – Режим доступу: <https://uartlib.org/knygy-pro-hudozhnykiv/yu-myhajliv-myhajlo-zhuk/>
8. Луцик С. Михайло Жук у колі сучасників // Київ, 1988, № 11, с. 148-153.
9. Михайло Жук: альбом / авт.-упоряд.: І.І. Козирод, С.С. Шевельов. – Київ: Мистецтво, 1987. – 120 с.: іл.
10. Всеволодність краси. Графіка та живопис Михайла Жука: каталог / Галерея Нью-Арт; вступ. ст. О. Лагутенко. – Київ: Нью-Арт, 2011. – 144 с.: іл.

11. Білим і чорним хотів би я бути...: проза, п'єси, казки, вірші, нотатки, спогади / укл. О. Яворська; Одес. літ. музей. – Одеса, 2018. – 256 с.: іл.
12. Соколюк Л.Д. Михайло Жук: мистець-літератор. – Харків: Видавець Олександр Савчук, 2018. – 256 с., 355 іл.
13. Виставка произведений М.И. Жука: каталог / Одес. обл. упр. культуры; Одес. худож. музей; авт.-сост. В.А. Абрамов. – Одесса, 1977. – 14 с. [21 с. іл.].
14. Михайло Жук: кат. вист. / упоряд. і авт. вступ. ст. С.З. Лущик; упоряд.: Л.В. Арюпіна, О.М. Барковська / Одес. держ. наук. б-ка. Ім. М. Горького. – Одеса, 1993. – 52 с.
15. Книжкові обкладинки Михайла Жука: кат. вист. / Вступ. ст. та упоряд.: О. Лагутенко, С. Лущик; ред. О. Яворська. – Одеса, Одес. держ. літ. музей, 1995. – 56 с.: іл. – Режим доступу: https://uartlib.org/downloads/Zhuk_Catalogue_uartlib.org.pdf
16. Всеволодність краси. Графіка та живопис Михайла Жука. До 130-річчя з дня народж. художника і письменника М.І. Жука: каталог / упоряд.: О. Яворська, К. Єргієва; авт. вступ. ст. О. Яворська; Одес. літ. музей. – Одеса, 2014.
17. Див. прим. 9.
18. Михайло Жук. Каталог творів з приватних колекцій: альбом / Ред. С.О. Шляхова; галерея «Квартира № 10». – Одеса: Optimum, 2012, с. 56: іл.
19. Лущик С., Максим'юк Т.: Рецензія на книгу «Михайло Жук: альбом» / авт.-упоряд.: І. Козирод, С. Шевельов. – Київ: Мистецтво, 1987): тези повідомлень / С. Лущик, Т. Максим'юк / Одес. буд. учених, секція книги. – Одесса, 1989. – 14 с. – Рос.
20. «Обранець муз: Михайло Жук – художник, літератор, викладач»: Матеріали Першої всеукраїнської конференції з міжнародною участю. 12-13 вересня 2024 року. Одеса / ред. О. Барковська, Г. Закіпна, О. Яворська; укл. О. Яворська. – Одеса: Бондаренко М.О., 2024. – 368 с.: іл.
21. Школьна О.В. Творчість і мистецько-педагогічна діяльність Михайла Жука в контексті становлення української школи художників фарфору (перша половина ХХ століття): автореф. дис. канд. мистецтвознавства.: спец. 17.00.06 / О.В. Школьна. – Київ, 2008. – [1] с.
22. Жернова О. Стилистичні тенденції формотворення сучасного художнього фарфору [Електронний ресурс]: методичний досвід Одеського художнього училища ім. М.Б. Грекова 1990-2008 рр. / О. Жернова // Наук. електрон. бібл. період. вид. НАН України. – Одеса, 2008, с. 204-207. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16901/35-Zhernova.pdf?sequence=1>
23. Butterwick Fine Arts: онлайн-каталог // Офіц. сайт: Butterwick Ukrainian and European Arts / Михайло Жук (Продаж робіт). – Режим доступу: <https://www.jamesbutterwick.com/artworks/portrait-of-the-artists-son/>
24. Всеволодність краси. Графіка та живопис Михайла Жука: каталог / Галерея Нью-Арт; вступ. ст. О. Лагутенко. – Київ: Нью-Арт, 2011. – 144 с.: іл.
25. Михайлів Ю. Михайло Жук. Українське малярство. – С. 30. (Вказана техніка: «італійський олівець, аквареля», що не зовсім точно. Можливо, пояснення в тім,

що Ю. Михайлів, працюючи над альбомом, отримував інформацію від М. Жука через листування).

26. Соколюк Л. Д. Михайло Жук: мистець-літератор. С. 186, іл. 242.

27. Твори Михайла Жука в музейних та приватних колекціях України: онлайн-каталог [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://msio.com.ua/katalogiuk/> (с. 90, п. 3.88).

28. Каталог Першої Всеукраїнської виставки Червоної України: живопис, графіка, скульптура, архітектура, фотографія, виробниче мистецтво / передм. Всеукр. Центр. президії АХЧУ. – [Харків], 1927. – 44 с., [21] с. іл. – (с. 18, п. 152).

29. Кудlach В. А. Михайло Жук і родина Грушевських: від «Люсі» до «Кулюні» // Чорномор. новини. – 2024, 28 листоп., с. 3. – Режим доступу: <https://chornomorka.com/archive/22524/a-171223.html>

30. Наприклад, в останньому з відомих фундаментальних досліджень «Шістдесят тоталітарних років: зображальне мистецтво України» (Київ, 2025) за авторства О. Роготченка, статті М. Жука, на мою думку, відведено недостатньо місця з огляду на його вплив на мистецтво 1920-1930-х рр.

Список скорочень

ВЛММК – Вінницький літературно-меморіальний музей Михайла Коцюбинського

ДАОО – Державний архів Одеської області

ДМММГ – Державний меморіальний музей Михайла Грушевського у Львові

ЗОХМ – Запорізький обласний художній музей

МОМ імені О. М. Білого – Музей образотворчих мистецтв ім. О. М. Білого, Чорноморськ

МСМО – Музей сучасного мистецтва Одеси

НМЛ ім. А. Шептицького – Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького

НХМУ – Національний художній музей України (раніше КДМУМ – Київський державний музей українського мистецтва)

ОЛМ – Одеський літературний музей

ОННБ – Одеська національна наукова бібліотека (раніше Одеська державна наукова бібліотека ім. М. Горького – ОДНБ ім. М. Горького)

ООО НСХУ – Одеська обласна організація Національної спілки художників України

ОХМ – Одеський художній музей (нині Одеський національний художній музей – ОНХМ)

ОХУ – Одеське художнє училище (нині Одеський художній фаховий коледж імені М. Б. Грекова)

ЧЛММЗК – Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник
Михайла Коцюбинського

ЧОХМ – Чернігівський обласний художній музей імені Григорія Галагана.

Ілюстрації у каталозі

1. Михайло Жук у робітні. 1910 р. ДММ Михайла Грушевського у Львові, кн. вст. № 2566, інв. №89 ОР.
2. М. Жук. Сум. 1902. Папір, пастель. Раніше в зб. Грушевських. Зб. Ольги Мачульської. Нині приват. зб., Київ.
3. М. Жук. Портрет матері. 1902. ОНХМ.
4. Експозиція 1-ї Української артистичної виставки. 1911-1912 рр. Київ. Міський музей. Фонд НХМУ.
5. М. Жук. Портрет І. Нечуй-Левицького. 1903. Листівка. Фотокопія, архів журналіста Г. Бурди.
6. Жіночий портрет [Портрет М. В. В.?). 1911. Папір, пастель. 64,0×48,5. ОХМ. Гр.-2528.
- 6а. Працівники Чернігівського міського статистичного бюро. Оточення Коцюбинських. Фот. фрагмент, 1904-1910 рр. Фот. у вільному доступі.
7. Дівочий портрет. 1918. Приватна зб., Одеса. Раніше зб. С. Лущика.
8. Дівчина з вогненною короною. 1900-ті. Картон, гуаш, пастель, туш. 112,0×57,0. ОНХМ.
9. Портрет невідомої (А.Г. Павловська-Жук?). 1900-ті. Папір, пастель, італійський олівець, 101,0×68,0. Раніше зб. Т. Максим'юка. Місцеперебування невідоме.
10. М. Жук. Портрет старшого сина Миколи. 1914. Папір, олівець, акварель, пастель. 33,0×25,0. Зб. родини Маркових (Київ).
11. М. Жук. Портрет молодшого сина Георгія. 1915. Папір, олівець, акварель, пастель. 33,0×26,0. Приватна зб., Лондон (Англія).
12. Анастасія Павловська-Жук з синами Миколою та Георгієм. 1915. ЧЛММЗК.
13. М. Жук. Ранок. Лілея. Ескіз. Папір, олів. 22,0×13,2. МСМО. Ж-2-118-м.
14. М. Жук. Лілея. 1908. НХМУ. Папір, змішана техніка. 79,2×57,8. Гр-3094.
15. Цомакіоні Георгій Федорович (1884-1939). Фот.
16. М. Жук. Чоловічий портрет [Георгій Федорович Цомакіон]. Картон, пастель, олів. 62,0×48,5. Зб. В. Лісничого (Одеса).
17. М. Жук. Портрет Ірини Михайлівни Коцюбинської. 1924. Папір, гуаш, пастель. Раніше зб. С. Лущика (Одеса). Місцеперебування невідоме.
18. Ірина Михайлівна Коцюбинська (1899-1977). Фот. Газета «Голос України».

19. Жіночий портрет (Портрет художниці Павловської). 1901. Полотно, олія. 93,0×59,3. ЧОХМ. Ж-962.
20. Портрет художниці Павловської. 1900-ті. Фотографія. З архіву Г. Бурда. ОЛМ.
21. Люся [Ольга/Люся Шамрай]. 1904. Папір, олів., акв., вугілля. 43,3×47,2. Приват. зб., Київ. Раніше приват. зб., Каліфорнія (США).
22. М. Жук. Юрій Меженко. 1919. Папір, італійський олівець, туш. 75,1×39,2. Ін-т л-ри ім. Т. Шевченка НАНУ. Раніше зб. Ф. Сарани (Київ). Первісно зб. П. Коменданта.
23. М. Жук. Портрет Марка Вороного. 1925. Фот. з авторського негатива художника. ЧЛММЗК.

